

Wprowadzenie

Niniejsze opracowanie powstało w ramach projektu badawczego pt. „Model dopuszczalnej ingerencji w prawa i wolności jednostki w procesie karnym”, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki (umowa numer UMO-2013/09/B/HS5/04445, numer projektu 0201/4716/14). Celem projektu była kompleksowa analiza granic ingerencji w prawa i wolności jednostki w polskim procesie karnym. Dopuszczalność ograniczania praw i wolności jednostki w toku postępowania karnego wymaga precyzyjnego stwierdzenia, w jakich sytuacjach i w jakim zakresie jest to możliwe. Celem prowadzonych badań dogmatycznych było zatem ustalenie, czy możliwe jest opracowanie uniwersalnych kryteriów oceny zakresu dopuszczalnej ingerencji we wszystkie chronione przez Konstytucję RP oraz umowy międzynarodowe prawa i wolności jednostki, które mogą być ograniczane w toku postępowania karnego. W razie braku takiej możliwości celem badań było wypracowanie takiego mechanizmu w odniesieniu do konkretnych praw i wolności jednostki.

Problematyka ingerencji w prawa i wolności jednostki w procesie karnym stanowi bez wątpienia jedno z fundamentalnych zagadnień w teorii procesu karnego, a także w praktyce stosowania prawa. Wpisuje się ona w podstawowy dla państwa prawa i liberalnej demokracji problem relacji między władzą a jednostką. Z perspektywy procesu karnego zagadnienie to nieodłącznie wiąże się też z kwestią rzetelności postępowania karnego, która wyznacza podstawową oś dla prowadzonych w doktrynie rozważań naukowych. Teoretyczna analiza obowiązujących instytucji procesowych jest niemożliwa bez omówienia wpływu tych instytucji na sferę praw i wolności jednostki. Prowadzone badania mają więc kluczowe znaczenie dla rozwoju nauki procesu karnego, wpisując się w główny nurt badań karnoprocessowych, nie tylko w Polsce, ale także w Europie. Mają one także duże znaczenie dla funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości. Wypracowane wyniki w założeniu mają stworzyć warunki dla optymalizacji i racjonalizacji stosowania środków ingerujących w prawa i wolności jednostki w postępowaniu karnym. Jeżeli zważyć, że ingerencja ta może mieć daleko idące negatywne skutki, zwłaszcza gdy dotyczy wolności osobistej czy prawa własności, to cel przeprowadzonych badań wydaje się kluczowy dla zapewnienia jednostce efektywnej ochrony jej praw w procesie karnym. Właściwe ukształtowanie relacji jednost-

ka - władza przekłada się zaś wprost na kondycję państwa prawnego, w którym sądy są ostatecznym ogniwem ochrony przed nadużyciami władzy wykonawczej. Osiągnięte w projekcie badawczym wyniki powinny zatem stanowić wskazówkę dla ustawodawcy w procesie tworzenia prawa, a dla organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości - w procesie jego stosowania.

Problematyka zakresu dopuszczalnej ingerencji w prawa i wolności jednostki jest często poruszana w piśmiennictwie prawniczym. Dotychczasowy dorobek ma jednak charakter fragmentaryczny i najczęściej ogranicza się do omówienia płaszczyzny ustawowej albo konstytucyjnej czy prawnomiędzynarodowej. Z jednej strony wymienić można opracowania przedstawicieli nauki prawa konstytucyjnego, które na poziomie ogólnym odnoszą się do kwestii praw i wolności jednostki oraz zakresu dopuszczalnej ingerencji w tę sferę (por. m.in. *B. Banaszak, A. Preisner* (red.), *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Warszawa 2001; *M. Chmaj* (red.), *Wolność i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2006; *M. Jabłoński* (red.), *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji RP*, Warszawa 2010; *L. Wiśniewski*, *Zakres ochrony prawnej człowieka i warunki jej dopuszczalnych ograniczeń w praktyce* [w:] *L. Wiśniewski* (red.), *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce*, Warszawa 2006; *K. Wojtyczek*, *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999; *J. Iwanek* (red.), *Zagadnienia ochrony praw konstytucyjnych obywateli*, Katowice 1993). Z drugiej strony w literaturze karnoprocesowej poruszane są wątki granic ingerencji w prawa i wolności jednostki w związku z konkretnymi instytucjami procesowymi oraz z perspektywy europejskich standardów rzetelnego procesu karnego, wyznaczonych przez Europejską Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, oraz standardów ingerencji wyznaczonych przez poszczególne prawa i wolności jednostki (por. m.in. *B. Gronowska*, *Wolność i bezpieczeństwo osobiste w sprawach karnych w świetle standardów Rady Europy*, Toruń 1996; *P. Kardas*, *Standard rzetelnego procesu a prawo wglądu do akt sprawy w postępowaniu w przedmiocie tymczasowego aresztowania, czyli historia jednej nowelizacji, „Prokuratura i Prawo”* 2010, Nr 1/2, s. 89–113; *J. Skorupka* (red.), *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa prof. Zofii Świdry*, Warszawa 2009; *tenże*, *Konstytucyjny i konwencyjny standard tymczasowego aresztowania, Państwo i Prawo* 2007, Nr 7, s. 57–69; *tenże*, *Konstytucyjne i konwencyjne granice przeszukania w postępowaniu karnym*, cz. 1–2, *Palestra* 2007, Nr 9/10, s. 92–96; Nr 11/12, s. 52–63; *P. Wiliński* (red.), *Rzetelny proces karny*, Warszawa 2009; *M. Wąsek-Wiaderek*, *Standard „niezwłoczności” doprowadzenia osoby zatrzymanej przed sędziego i prawo do „osądzenia w rozsądnym terminie albo zwolnienia na czas postępowania” w świetle art. 5 ust. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka* [w:] *Ius et Lex. Księga jubileuszowa ku czci Profesora Adama Strzembosza*, red. i wstęp *A. Dębiński, A. Grzesko-*

wiak, K. Wiak, Lublin 2002). Jednak ani w doktrynie prawa konstytucyjnego, ani w literaturze karnoprocesowej nie podjęto do tej pory próby kompleksowego i interdyscyplinarnego opracowania zagadnienia ingerencji w prawa i wolności jednostki w procesie karnym. Dlatego przeprowadzone badania mają nowatorski charakter. Zasadniczym ich wkładem w rozwój wiedzy dotyczącej ingerencji w prawa i wolności jednostki w procesie karnym jest kompleksowy oraz interdyscyplinarny charakter.

W omawianym projekcie badania dogmatyczne prowadzone były w trzech głównych obszarach dotyczących granic ingerencji w prawa i wolności jednostki w polskim postępowaniu karnym. Pierwszy z nich obejmował analizę dogmatyczną norm konstytucyjnych dotyczących możliwości ograniczenia praw i wolności jednostki, gdyż stanowią one podstawowe ramy dla wszelkich działań podejmowanych przez państwo. Analiza norm konstytucyjnych, zajmujących najwyższą pozycję w systemie prawa, była niezbędnym punktem odniesienia dla dalszych badań dotyczących statusu jednostki w procesie karnym. Oprócz dogmatycznej analizy przepisów konstytucyjnych badania obejmowały także orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego w zakresie, w jakim dotyczy tytułowej problematyki. Drugi obszar badawczy obejmował badanie standardów europejskich w zakresie ograniczeń wolności i praw w postępowaniu karnym. Badania obejmowały dwa podstawowe systemy ochrony praw człowieka, na które składają się prawo Unii Europejskiej oraz *acquis* Rady Europy. Szczególny nacisk został położony na orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, które aktywnie kształtuje zakres ochrony przyznanej na mocy Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Trzeci obszar badawczy odnosił się do analizy przepisów postępowania zawartych w Kodeksie postępowania karnego oraz w innych aktach prawnych i obejmował cztery sfery, które dotyczyły:

- 1) granic ingerencji w wolność osobistą (zatrzymanie osoby, tymczasowe aresztowanie, dozór policyjny, zawieszenie w czynnościach i nakazy określonego zachowania, obserwacja psychiatryczna, aresztowanie jako kara porządkowa),
- 2) granic ingerencji w prawo do prywatności (zatrzymanie rzeczy i przeszukiwanie, zatrzymanie korespondencji i przesyłek, kontrola i utrwalanie rozmów telefonicznych, przechwytywanie korespondencji, dostęp do danych osobowych, naruszenie miru domowego oraz inne zakłócenia życia rodzinnego i prywatnego),
- 3) ingerencji w prawo własności (zatrzymanie rzeczy, zabezpieczenie majątkowe, poręczenie majątkowe i nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym),
- 4) prawa do nieobciążania się.

Badania prowadzone były za pomocą metody formalno-dogmatycznej, obejmującej trzy płaszczyzny normatywne: konstytucyjną, prawnomiędzynarodową

(prawo unijne oraz dorobek Rady Europy) oraz ustawową. Analiza dwóch pierwszych stanowiła naturalny punkt wyjścia do ustalenia ogólnych ram dotyczących zakresu dopuszczalnej ingerencji w prawa i wolności jednostki w procesie karnym. Następnie poddano ocenie zakres dopuszczalnych ograniczeń praw i wolności uczestników w postępowaniu karnym. Stan prawny skonfrontowano z ustalonymi wcześniej wzorcami kontroli na płaszczyźnie konstytucyjnej, unijnej oraz konwencyjnej. Porównanie wyników osiągniętych na wskazanych płaszczyznach nie polegało jedynie na zestawieniu regulacji procesowych ze standardami konstytucyjnymi i konwencyjnymi. Relacja między tymi płaszczyznami przebiega bowiem dwukierunkowo. Ustalenie standardów konwencyjnych i konstytucyjnych jest niemożliwe bez refleksji nad niezbędnym dla nich tłem, a mianowicie wiedzą o normatywnych i praktycznych uwarunkowaniach funkcjonowania procesu karnego. Nie oznacza to oczywiście, że granice ingerencji w prawa i wolności jednostki określane w ustawie zasadniczej oraz aktach prawa międzynarodowego są kształtowane (determinowane) przez regulacje ustawowe. Błędem byłoby jednak negowanie interakcji występującej pomiędzy normami konstytucyjnymi i ustawowymi. Dlatego ważną cechą przeprowadzonych badań jest ich interdyscyplinarność oraz konfrontacja wiedzy i doświadczenia w zakresie nauki prawa konstytucyjnego, prawa międzynarodowego oraz prawa karnego procesowego.

Tytułowy projekt został zrealizowany przez pracowników naukowych Katedry Postępowania Karnego Uniwersytetu Wrocławskiego, tj. prof. dr. hab. Jerzego Skorupkę, dr. Wojciecha Jasińskiego, dr. Karolinę Kremens i dr. Dagmarę Gruszczyk. Książka stanowi wspólne dzieło wymienionych autorów. Jest też pierwszym w kraju monograficznym opracowaniem zagadnień dotyczących granic ingerencji w prawa i wolności jednostki w polskim procesie karnym.

Prof. dr hab. *Jerzy Skorupka*